

Ο μύθος ως μορφή ιδεώδους και οι σύγχρονες αναβιώσεις του

γράφει ο ΠΑΥΛΟΣ Α. ΜΟΥΡΟΥΖΙΔΗΣ*

Ιδιαίτερα στα χρόνια της κρίσης, παρατηρείται μια ανασωπύρωση κοινωνικο-πολιτικών και φιλοσοφικών ρευμάτων, τα οποία εκφράζονται πότε σαν (επαναστατικός) μεσσιανισμός, πότε σαν (αντικαπιταλιστικός) ρομαντισμός, τα οποία βρίσκονται σε σχέση αλληλοτροφοδότησης μεταξύ τους καθώς και με το ευρύτερο ρεύμα της Ουτοπικής σκέψης.

Στη σειρά άρθρων που εγκαινιάζουμε με το παρόν, φιλοδοξούμε να εντοπίσουμε τα θεμελιώδη εκείνα χαρακτηριστικά των προαναφερθέντων ρευμάτων, ώστε να ερμηνεύσουμε την πρακτική τους απόληξη στις σύγχρονές τους επιβιώσεις: τη μη επαναστατική εξέταση και στάση απέναντι στα πράγματα, τη βουλευσιαρχική αντιμετώπιση της Ιστορίας και την αναπόφευκτα προβληματική –συνχά εχθρική– σχέση τους με το μαρξισμό.

Εισαγωγικά

Με τον όρο *μύθος*, εννοούμε συνήθως κάποια αφήγηση η οποία εδράζεται στην πίστη, σε πεποιθήσεις και δοξασίες, δηλαδή πέραν της αισθητικής εμπειρίας και πέραν κάθε επιστημο-

νικά δομημένης τεκμηρίωσης. Η λέξη *μύθος* είναι ομόρριξη των λέξεων *μύς*, *μύστης*, *μυστήριο* κ.λ.π. Αναλόγως του περιεχομένου, οι μύθοι διακρίνονται σε αιτιολογικούς μύθους (θεογονικοί, κοσμογονικοί – οι οποίοι επιδιώκουν να ερμηνεύσουν τον κόσμο και την ανθρώπινη προέλευση ως σύνολο), σε γνωστικούς (με αυτούς οι γεροντότεροι μύστες μούσαν τους νέους στα μυστικά της φύσης μεταδίδοντας την

* *Χημικός μηχανικός (ΑΠΘ), MSc
Φιλοσοφίας Κοινωνικών Επιστημών*

πείρα τους σχετικά με τη βλάστηση, τη συλλογή καρπών και το κυνήγι), σε ιστορικούς, σε ηρωικούς, πολεμικούς μύθους κ.ά.

Κατά την αρχαιοελληνική έννοια η οποία και επικράτησε, ο μύθος είναι όρος αρχικά ταυτόσημος με τη λέξη *λόγος*, ό,τι αρχικά λεγόταν προφορικά. Τελικά, ο Λόγος ο οποίος εκφράζοντας τη σκέψη στην εξέλιξη της, ταυτίστηκε με τη λογική της έκφραση. Βαθμιαία, ο μύθος, ο οποίος εκφράζει την παλιά γνώση που είχε συσσωρευτεί, υποκαθίσταται ώσπου κυριαρχεί ο Λόγος ως στοιχείο της αναδυόμενης λογικής. Κάτι τέτοιο στον αιγαιοπελαγίτικο πολιτισμό συντελείται οριστικά στις αρχές της πρώτης χιλιετίας π.Χ. με το τέλος του αρχαίου μυκηναϊκού κόσμου και την κάθοδο των Δωριέων. Σ' αυτή την υπόθεση συνηγορεί ο Όμηρος για τον οποίο μύθος είναι ο λόγος, η πρόταση και η γνώμη, αργότερα γίνεται *παραμύθι*, ενώ αργότερα στον Ηρόδοτο ο μύθος αντιστοιχεί στο *θρησκευτικό αφήγημα* που προϋπήρξε της *Ιστορίας*. Έτσι η μυθολογία είναι ουσιαστικά η καταγραφή της πείρας των πρωτόγωνων ανθρώπων σε όλες τις εκφάνσεις της (Μακρή: 2013).

Ο μύθος, ενίοτε εμπεριέχει ιστορικά στοιχεία αφού *ενδεχομένως* στηρίζεται και σε πραγματικά γεγονότα (π.χ. ανασκαφή της Τροίας, ομηρικά έπη). Η ανακωδικοποίηση των μύθων μέσω ευρημάτων (γεωλογικών, αρχαιολογικών κ.ά.) αποτελεί μόνο ένδειξη κάποιας συλλογικής γνώσης των προϊστορικών κοινωνιών. Αυτά τα σπαράγματα γνώσης μάς μεταφέρονται μέσω της μυθολογίας, η οποία συνιστά σύστημα αλληλοσχετιζόμενων μύθων. Ωστόσο, τα στοιχεία θρύλων τα οποία *ενδεχομένως* ενέχει ο μύθος δεν προσφέρουν ιστορική γνώση, παρά κυρίως γνώση για τις αντιλήψεις του μυθολογούντος ή της συλλογικής συνείδησης την οποία εκφράζει: «Οι ανθρωπολόγοι το έχουν από χρόνια διαπιστώσει ότι οι ερμηνείες των μύθων μάς διδάσκουν πολύ περισσότερα για τον κόσμο των ερμηνευτών παρά για τον κόσμο των

μύθων» (Κυριακίδου, 2013: 231). Στην περίπτωση που ο μύθος ενέχει ιστορικά στοιχεία γίνεται θρύλος, ενώ όταν διασπάται η συνοχή του από το θεϊκό στοιχείο (ήρωες ανθρώπινοι, ξωτικά ή γίγαντες αντί θεών), τότε εξελίσσεται σε λαϊκό παραμύθι.

Όσον αφορά τη *λειτουργία* του, ο μύθος *ενδεχομένως* αποτύπωσε πρώιμα ιστορικά γεγονότα με τη μορφή θρύλων, ενώ παράλληλα αποτέλεσε μέσο διδασκαλίας και μεταφοράς κοσμοθεωρητικών μοντέλων και πολιτισμικών κεκτημένων της εποχής, πάνω σε θεμελιώδη ζητήματα της ανθρωπίνης ύπαρξης. Επισημαίνεται συχνά από τη φιλολογική ανάλυση (του Κακριδή συμπεριλαμβανομένου) πως είναι σημαντικό το ότι ο μύθος κρατάει παραδειγματικό-παιδευτικό χαρακτήρα σε όλους τους αιώνες που ζει και ακμάζει στον ελληνικό χώρο. Αποτυπώνουν χαρακτηριστικά στοιχεία του ελληνικού πνεύματος, όπως η αγωνιστική διάθεση, η κατάφαση της ζωής, η λατρεία της ομορφιάς, η απαίτηση του δικαίου στο όνομα των αδυνάτων, η μετάδοση ηθικοπλαστικών ανθρωπιστικών προτύπων με καθολικό κύρος, η αναζητηση του «καλού κ' αγαθού» ανθρώπου. Κάτι ανάλογο επιχειρεί και η θρησκεία άλλωστε με τα ιδεώδη και τα ανθρωπίνια πρότυπα που προβάλλει.

Ο Μύθος απευθύνεται κύρια στο συναίσθημα και τη φαντασία παρά στην νόηση και την κρίση, χρησιμοποιεί εικόνες, παραβολές, σύμβολα και όχι έλλογες αφηρημένες έννοιες, μιας και δεν υπάρχει ακόμα η αφηρημένη, εννοιακή σκέψη. Είναι αρκετά σαφές νομίζουμε πλέον πως, όπως και κατά τον Βρετανό ανθρωπολόγο Τζ. Φρέιζερ, ο μύθος αποτελεί την *προεπιστημονική απόπειρα* ερμηνείας φυσικών, θρησκευτικών ή πολιτισμικών φαινομένων, ένα *διαισθητικό* τρόπο, δηλαδή, κατανόησης του κόσμου. Βασική διαφορά μεταξύ μύθου και θρησκείας είναι πως στο μύθο, σε αντίθεση με τη θρησκεία, ο φυσικός κόσμος και αυτός των υπερφυσικών δυνάμεων είναι ενιαίος στο χώρο και στο χρόνο (Παυλίδης, 2003:119).

Αυτός ο τελευταίος στο μύθο είναι ανύπαρκτος, «παγωμένος», ενώ στη θρησκευτική αντίληψη ο χρόνος είναι κυκλικός. Ο μύθος, λοιπόν, είναι η προλογική σκέψη του πρωτόγονου ανθρώπου, από την οποία λείπουν μερικές βασικές μεταγενέστερες έννοιες όπως η ουσία, η αιτιότητα, ο χρόνος.

πλαίσια δηλαδή της ιστορικής εμφάνισης, ανάπτυξης, ωρίμανσης αυτής της εργασιακής σχέσης) διαμορφώνεται και ωριμάζει η ειδοποιός για τους ανθρώπους ικανότητα να μετασχηματίζουν σκόπιμα το περιβάλλον προσαρμόζοντάς το στις ανάγκες τους, αντί να προσαρμόζονται οι ίδιοι στο περιβάλλον (στις αλλαγές του περιβάλλοντος) όπως κάνουν τα ζώα».

(Παυλίδης, 2003: 129)

Ι. Προέλευση, εμφάνιση και αμφισβήτηση του Μύθου

Ο μύθος ως τρόπος πρόσληψης της πραγματικότητας των προϊστορικών-προ-λογικών αιώνων, εμφανίζεται όταν ο άνθρωπος κάνει το πρώτο βήμα και ξεχωρίζει από το ζωικό βασίλειο· κι αυτό επιτυγχάνεται με την κατασκευή και χρήση εργαλείων, με την επί σκοπώ και για πρώτη φορά συλλογική εργασία του πρωτόγονου ανθρώπου, οπότε και ξεφεύγει από την πρωτόγονη κατάσταση του τροφo-συλλέκτη-κυνηγού και εισέρχεται στην περίοδο της βαρβαρότητας του γεωργού-κτηνοτρόφου (Ενγκελς, 1988: 27), μπαίνοντας δηλαδή στην εποχή που ο άνθρωπος διαμορφώνει βαθμιαία την εργασία και η εργασία τον ίδιο τον άνθρωπο και την κοινωνία του, τον εγγέφαλο και τη γλώσσα, τη νόηση και τη συνείδηση:

«Οι ίδιοι οι άνθρωποι αρχίζουν να ξεχωρίζουν από τα ζώα μόλις αρχίσουν να παράγουν τα μέσα της ύπαρξής τους, κάνοντας ένα βήμα προς τα μπρος, που είναι συνέπεια της ίδιας της σωματικής τους διάπλασης. Παράγοντας τα μέσα της ύπαρξής τους, οι άνθρωποι παράγουν έμμεσα την ίδια την υλική τους υπόσταση».

(Μαρξ, 1963: 12)

Αναλυτικότερα διατυπωμένο:

«Η αναζήτηση της επιστημονικής γνώσης –η επιστήμη προκύπτει από την εργασιακή σχέση των ανθρώπων με το φυσικό περιβάλλον, στα πλαίσια της οποίας (στα

Ο Μύθος ως ιδέα ξεπροβάλλει σαν αποτέλεσμα της δυαρχίας (dualisme), η οποία εμφανίζεται μόνο όταν έχει εμφανιστεί η διεύθυνση της εργασίας, σαν αποτέλεσμα της εξέλιξής της, όταν πρωτοεμφανίζεται ο φύλαρχος, που εκπροσωπεί ως ιερατείο τη συγκεκριμένη πείρα της φυλής και ο οποίος κατευθύνει την εργασία και τα έθιμα της φυλής (Κορδάτος, 1973:58-59).

Η μετάδοση λογικών εννοιών της ανθρώπινης εμπειρίας μπορεί να γίνει μόνο με τη μορφή ανθρωποκεντρικών ιστοριών, οι οποίες εμπλουτίζονται με την εμπειρία. Η πρώιμη λογική έκφραση της εμπειρικής γνώσης μπορεί να γίνει σαν ιστορία με κέντρο τον άνθρωπο διά της αναπαράστασης-μίμησης αρχικά, γιατί μόνο έτσι μπορεί να γίνει κατανοητή. Αυτή η αναπαράσταση της συγκεκριμένης πράξης με προ-λογικές αναπαραστατικές εικόνες θα αλλάξει ριζικά τη συμπεριφορά και τη ζωή του ανθρώπου. Από την απλή αναπαράσταση-μίμηση, ο άνθρωπος περνάει στην αναπαράσταση με λόγια, με το μύθο. Βαθμιαία, η ανθρώπινη σκέψη οδηγείται από την αναπαράσταση στο ζωομορφισμό και στον ανθρωπομορφισμό, από την προβολή δηλαδή ανθρώπινων/ζωικών ιδιοτήτων στο περιβάλλον και την υπερβατική αντίληψη που διαμορφώνουν οι άνθρωποι της εποχής, προκειμένου όμως να επιτύχουν ένα άκρως πρακτικό στόχο: να ξορκίσουν ή να εξευμενίσουν τα φυσικά φαινόμενα που τους απειλούν, προκειμένου να επιβιώσουν και όχι να... ερμηνεύσουν. Και κάπου εδώ κάνει την εμφάνισή της η μυθολογική συνείδηση

του ανθρώπου και η έκφρασή της διά του μύθου με τυπικό χαρακτηριστικό της τον προ-επιστημονικό ανορθολογισμό. Πριν από αυτή δεν υφίσταται καμία συνείδηση, αλλά μόνο το ζωώδες ένστικτο της επιβίωσης (Τσάτσος, 2013:25).

Έτσι, ο μύθος γίνεται ο τρόπος έκφρασης και πραγμάτωσης της εμπειρικής γνώσης του πρωτόγονου ανθρώπου. Δεν μπορεί να νοηθεί γνώση κατά την προϊστορία χωρίς μύθο, όπως σήμερα δεν μπορεί να νοηθεί γνώση χωρίς να μπορεί να εκφραστεί λογικά. Η ανθρώπινη αγέλη πλέον συσπειρώνεται όχι μόνο με βάση το αυθόρμητο ένστικτο επιβίωσης, αλλά και γύρω από την προσπάθεια διαφύλαξης και μεταβίβασης της αποκτηθείσας εμπειρίας, η οποία της εξασφαλίζει την ύπαρξη και διαιώνιση του είδους απέναντι στους κινδύνους του φυσικού περιβάλλοντος. Η απομνημόνευση και η μετάδοση αυτής της γνώσης διαμορφώνει τους απρόσωπους πρωτόγονους μύθους, ενώ ο ήρωας δεν είναι άλλος από την ανθρώπινη ομάδα η οποία πραγματοποιεί το πέρασμα-άλμα από το ένα είδος γνώσης στο άλλο, με προσωπικές πράξεις αδιανόητες ως τότε (και γι' αυτό ηρωικές), κρίσιμες για την επιβίωση της αγέλης ή φυλής. Οι μύθοι της γνώσης διαφυλάσσονται από τους σοφούς σαμάνους, η γνώση γίνεται «μυστήριο» το οποίο διαφυλάσσεται σε ιερά κι έτσι οι μύθοι γίνονται η βάση των θρησκειών (Μακρής: 2013).

Θα περάσει πολύς χρόνος για να κλονιστεί η πρωτοκαθεδρία του Μύθου από το Λόγο, την πρώτη, δειλή απόπειρα του ανθρώπου να ερμηνεύσει λογικά τον κόσμο που τον περιβάλλει. Στην περίπτωση της αρχαιοελληνικής πραγματικότητας οι αλλαγές που συντελούνται από την εποχή του Ομήρου (εποχή του σιδήρου κατά την οποία κυριαρχεί ο μάγος-βασιλιάς, ως τον 5ο αιώνα π.Χ., οπότε έχουμε την εμφάνιση της χρηματικής οικονομίας με τη γενικευμένη χρήση του αλφάβητου και τη μετάβαση από το ανάκτορο στο άστυ) οδηγούν στο θεσμό της Πόλης και στο

καινούργιο είδος σκέψης που γεννιέται, τον ορθό Λόγο (Κυριακίδου, 2013: 224) με πρωτοστατούντες τους Ίωνες (Θαλής, Ηράκλειτος κ.ά.). Η σκέψη των ανθρώπων, περνάει δηλαδή από το φύσει στον πολιτισμό (Κυριακίδου, 2013:232,235) και από το μύθο σταδιακά στην «απομάγευση» του κόσμου. Με την πτώση του ανακτορικού «μυκηναϊκού πολιτισμού» δεν καταρρέει απλώς ένας τρόπος διοίκησης, αλλά και ο τρόπος σκέψης των ανθρώπων διά του μύθου (Κυριακίδου, 2013: 231). Η ενότητα φύσης-κοινωνίας, που εξασφαλίζει ο μάγος-βασιλιάς στη μυκηναϊκή θρησκεία με μύθους και τελετές, δεν μπορεί να διατηρηθεί πλέον· η τομή που επιτελεί η εμφάνιση της πόλης στο πέρασμα του ανθρώπου από τη φύση στον πολιτισμό έχει πια συντελεστεί (Κυριακίδου, 2013: 237).

Στη συνέχεια, και παρά το διδακτικό διαμεσολαβητικό του ρόλο, από την κατάρρευση της εποχής της βασιλείας και μετά, ο Μύθος γίνεται αντικείμενο αμφισβήτησης. Κατά τον 5ο π.Χ. αιώνα, ο αποχωρισμός της κοινωνίας από το φυσιοκρατικό πλαίσιο έχει συντελεστεί, η πόλη-κράτος πλέον οργανώνεται σύμφωνα με τα *ύψιστα αγαθά του πολιτικού βίου, την ισότητα και τη δικαιοσύνη κι όχι σύμφωνα με φυσικά πρότυπα*, μετάβαση η οποία δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ως εξέλιξη η οποία εκτυλίσσεται με όχημα τον ορθό Λόγο των σοφιστών. Ακολουθεί μια πορεία απομάκρυνσης από τη φύση, όλο και εγγύτερα προς τον πολιτισμό (Κυριακίδου, 2013:242).

Μετά απ' αυτή τη «μεσοβασιλεία» όμως του ορθού Λόγου της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας και της Αθηναϊκής δημοκρατίας, ο μύθος επανακάμπτει δριμύτερος κατά την αρχαιότητα (στην Αθήνα κατά τη διάρκεια των δυσκολιών του Πελοποννησιακού Πολέμου – εποχή ακμής του αρχαιοελληνικού ορθολογισμού), οπότε οι άνθρωποι, όπως λέει ο Θουκυδίδης στο διάλογο των Μηλίων (5, 103) «βρίσκουν συνήθως υπερβολικά δύσκολο το δρόμο του Λόγου, γι' αυτό και καταφεύγουν στην

ευκολότερη λύση, του Μύθου» (Κυριακίδου, 2013:260).

II. Ερμηνείες για την προέλευση του μύθου: Η ιδεαλιστική προσέγγιση και η μαρξιστική κριτική της

Σύμφωνα με το σύνθημα μοτίβο ερμηνείας, ο άνθρωπος επειδή είναι μόνος μέσα στο σύμπαν, άοπλος, χωρίς γνώση και λόγο, προσπαθώντας να κατανοήσει το περιβάλλον για να επιβιώσει, διαμορφώνει σιγά-σιγά τη μυθολογική συνείδηση ερμηνείας του κόσμου, «πλάθοντάς» τον με ό,τι ξέρει από το δικό του οικείο μικρόκοσμο.

Για την τυπική λογική της ιδεαλιστικής σκέψης, εφόσον η σύγκρουση Μύθου-Λόγου γεννά την Τραγωδία, λύση είναι η ανακωχή ανάμεσά τους και η ειρήνευση ώστε να ζήσουμε «με λογισμό και μ' όνειρο».

Η τυπική ιδεαλιστική ερμηνεία της καταγωγής του μύθου αποδίδει, ως βασική αιτία γέννησης του μύθου, την «ορμέφυτη ροπή» του ανθρώπου προς τη μυθοπλασία, στη φύση του και στον «αρχέγονο πόθο» του να πραγματοποιήσει το ανέφικτο. Δίπλα σε αυτή την ιδεαλιστική ερμηνεία, φιλοτεχνείται από πλήθος κονδυλοφόρων (ο νεοορθόδοξος Γιανναράς, ο μεταμεληθείς Ράμφος, ο μεταμοντέρνος Βέλτσος κ.ά) η «διάθεση υπέρβασης του άγνωστου», του «άδηλου», του «άρρητου», του «ανέφικτου» και με επικολυρική διάθεση και με περισσό λογοτεχνίζον ύφος. Αποτέλεσμα, η κλασική διαδρομή από τον ιδεαλισμό στον αγνωστικισμό¹ και στη θρησκοληψία. Η πα-

ραπάνω προσέγγιση παραγνωρίζει τα υλικά αίτια, όπως περιγράψαμε στην προηγούμενη ενότητα, από τη σκοπιά της εξελικτικής ανθρωπολογίας. Έτσι, το γεγονός της επιβίωσης της μυθολογούσας συνείδησης ως τις μέρες μας, ερμηνεύεται με εντελώς σκοταδιστικό τρόπο, ως «αδήριτη υπαρξιακή ανάγκη». Λέει χαρακτηριστικά ο Κ. Τσάτσος:

«Η υποκατάσταση της μυθολογούσας συνείδησης από τη λογική είναι επομένως πάντα μερική, γιατί, πλάι στη λογική, μια περιοχή της ανθρώπινης συνείδησης θα διακατέχεται πάντα από άλογες δυνάμεις.

Γι' αυτό και η μυθολογούσα συνείδηση δε χάθηκε μαζί με τους πρωτόγονους ανθρώπους, αλλά συνυπάρχει, περιορισμένη από τη λογική συνείδηση, ένα μείγμα λόγου και παραλόγου, το οποίο με συνδυασμένες τις λογικές και άλογες δυνάμεις της ψυχής κατασκευάζει ο άνθρωπος σαν μια αδήριτη υπαρξιακή του ανάγκη».

(Τσάτσος and all: 19)

Η φροϋδική αυτή, κατά βάση μοιρολατρική και αντιδραστική, σκέψη η οποία δέχεται το «Παράλογο» «ως ανεξάρτητη ρίζα μέσα στην ανθρώπινη ψυχή» (Κυριακίδου: 2013, 311), διατρέχει όλους τους θιασώτες της μυθολογικής σκέψης, από συντηρητικούς (Χρ. Γιανναράς) μέχρι μεσαιωνικούς βολοταριστές (Μπένγιαμιν, Σορέλ κ.ά.).

Η νοσταλγία για τον προ-θρησκευτικό μύθο, για το μυστικισμό, η απέχθεια και ο τρόμος απέναντι στον πολιτισμό, έχουν τη φιλοσοφική τους βάση στον αγνωστικισμό, ενώ ψυχολογικό του υπόβαθρο είναι η δικαιολογημένη αποστροφή προς τη σύγχρονη καταθλιπτική πραγματικότητα του τεκνοκρατικού

φραγμούς στη γνώση και επομένως υπονομεύει την εμβέλεια και το βάθος των κοινωνικών στοχοθεσιών και δραστηριοτήτων που μπορούν να τεθούν. Γνωρίζει άκρως ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης και συντείνει ο ίδιος στη διάδοση του ανορθολογισμού, του μυστικισμού, ακόμα και σκοταδιστικών ιδεών (ilhs.tuc.gr).

1. Ως αγνωστικισμό εννοούμε τη φιλοσοφική αντίληψη η οποία αρνείται, ολοκληρωτικά ή εν μέρει, τη γνωσιμότητα του κόσμου και τη δυνατότητα συγκρότησης επιστημονικής φιλοσοφίας. Αρνείται τη δυνατότητα αντικειμενικής γνώσης του συνόλου του επιστητού το οποίο δεν αντανάκλαται στην εμπειρία. Ο αγνωστικισμός θέτει στον ένα ή στον άλλο βαθμό

αλλοτριωτικού πολιτισμού, η αυθόρμητη ροπή στον πριμιτιβισμό (πρωτογονισμό) και σε ένα ειδυλλιακό παρελθόν ειρηνευμένων –τάχα– αντιθέσεων.

Για τον επιστημονικό υλισμό αντιθέτως είναι σαφές πως η μυθική σκέψη είναι αποτέλεσμα της αναπόφευκτης παραγωγικής, κοινωνικής, επιστημονικής καθυστέρησης της εποχής του μύθου, της προϊστορίας του ανθρώπου, της πρωτόγονης κοινότητας και βαρβαρότητας. Θα λέγαμε πως είναι η πρώτη, «παιδαριώδης» ακόμα απόπειρα επεξήγησης των φυσικών-πολιτιστικών φαινομένων από πλευράς του πρωτόγονου ανθρώπου. Μύθος και θρησκεία δεν διέπονται από το Λόγο, είναι υπέρλογα, όχι όμως παράλογα ως προς την εμφάνισή τους, έξω από το πλαίσιο της λογικής (Κυριακίδου, 2013: 312), είτε τυπικής, είτε διαλεκτικής. Και όπως στο μυστικισμό έτσι και στο Μύθο το νόημα είναι αμετάδοτο, δεσπόζει το ανορθολογικό θυμικό, το συγκινησιακό στοιχείο, η επιζήτηση και ένωση με το απόλυτο μέσω της ενόρασης και της μυστικιστικής έκστασης.

Οι μύθοι δημιουργήθηκαν στο ανιμιστικό-τοτεμιστικό στάδιο του πολιτισμού, όταν ακόμα ο άνθρωπος είναι αντικείμενο των δυνάμεων της Φύσης και όχι αποστασιοποιημένο υποκείμενο των φαινομένων, δεν γνωρίζει τη σχέση αίτιου-αιτιατού γιατί δεν έχει την ικανότητα ακόμα να δει τον εαυτό του ως αποστασιοποιημένο “θεατή” του κόσμου, αφού ο ίδιος είναι κομμάτι-αντικείμενο αυτού του κόσμου, υπομένει ανήμπορος τα φυσικά φαινόμενα, δεν αποτελεί ακόμα ενεργό υποκείμενο μετασχηματισμού της φύσης (Κυριακίδου, 2013:317). Και αυτό επειδή η παραπάνω «απόσπαση» προπαιτεί την ανάπτυξη της εργασίας και των επιστημών.

Σύμφωνα με τον Κορδάτο, ο μύθος προέρχεται από την περίοδο του τοτεμισμού κατά τη φάση της ζωομορφικής-ανιμιστικής αντίληψης του ανθρώπου, πριν δηλαδή αυτή γίνει ανθρωπομορφική, οπότε περνάμε από το μύθο στη θρησκεία (Κορδάτος, 1973: 75-81).

Πολύ λογικά, για την ερμηνευτική άποψη του Levy-Bruhl, η πρωτόγονη σκέψη δεν ενδιαφέρεται να... ερμηνεύσει τον κόσμο, απλώς τον εποπτεύει ενώ δεν είναι σε θέση να διακρίνει τον αισθητό από τον υπερφυσικό κόσμο, θεωρεί πως βρίσκονται σε μέθεξη και ο δεύτερος υπεισέρχεται στον πρώτο. Ο άνθρωπος απλώς προσπαθεί να οικειοποιηθεί, προσπορίζεται από αυτόν και ελπίζει στον κατευνασμό του. Η ανθρώπινη σκέψη σε αυτή τη φάση συνιστά μυθοποιητική (προ-θρησκευτική και προ-λογική) σκέψη, η οποία χαρακτηρίζεται από έντονη συναισθηματική σύγχυση (Κυριακίδου, 2013: 361-362).

Η επανεμφάνιση ειδικότερα του Μύθου στην εποχή μας αποτελεί κρισιακό φαινόμενο, όπως και η εμφάνιση σωτηριακών θρησκειών σε παλαιότερες περιόδους κοινωνικής κρίσης: «Ο Ορφισμός στην περίοδο διάλυσης της φυλετικής κοινωνίας, ο χριστιανισμός στην περίοδο κρίσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και της γενικευμένης βαρβαρότητας στην περιοχή της Μεσογείου» (Μπιτσάκης, 2009: 9).

Για το Λόγο, την αναζήτηση της αιτιώδους σχέσης πίσω από τα πράγματα, μύθος και θρησκεία είναι εξωλογικοί – όχι παράλογοι, ενίοτε ανορθολογικοί τρόποι πρόσληψης της πραγματικότητας. Το να τα κατανοούμε ως κοινωνικά φαινόμενα σημαίνει να κατανοούμε μεν τα αίτια εμφάνισης και διαιώνισής τους, χωρίς όμως να ενδίδουμε στις σύγχρονές τους επιβιώσεις, στις Σειρήνες του σύγχρονου ανορθολογικού μυστικισμού.

III. Για τη διαλεκτική Μύθου και Λόγου

Εν αρχή, λοιπόν, η λογική της αναζήτησης των αιτίων, η αιτιοκρατική αρχή ερμηνείας των φαινομένων και των αιτιωδών τους σχέσεων και όχι κάποια μυθοποιητική Αρχή. Και αυτός ο Λόγος πρωτοεμφανίστηκε στα παράλια της αρχαίας Ιωνίας, σε διαρκή αμφισβή-

τηση του Μύθου και έκανε το πρώτο επιστημονικό του άλμα ως ευρωπαϊκός Διαφωτισμός σε πρώτη φάση, θεμελιωμένος στη γενικευμένη εμπειρία των φυσικών επιστημών (Κυριακίδου, 2013:307).

Λόγος σημαίνει αιτία, με αρχή ερμηνείας τη λογική, τη λογικά θεμελιωμένη εξέταση των πραγμάτων. Το ζήτημα της λογικής αποτελεί πρωτίστως ζήτημα μεθόδου, όχι περιεχομένου. Γι' αυτό η αντιμαχία αποκλειστικά πάνω σε ζητήματα λογικής είναι κενής περιεχομένου (Κονδύλης, 2010).

Ορθολογισμός είναι η επί σκοπώ (σκόπιμη) και λογικά μεθοδευμένη χρήση των επιχειρηματολογικών μέσων της σκέψης, για να τεκμηριωθεί θεμελιωδώς και επιστημονικά η θεωρητική κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Το ζήτημα της λογικής είναι ζήτημα εσωτερικής συνοχής και συνάφειας με τα υπό εξέταση ζητήματα, τα οποία βέβαια σχετίζονται διαλεκτικά με το περιεχόμενο. Ο μαρξισμός σαν θεωρία της χειραφέτησης συνδέεται διαλεκτικά με τη λογικά δομημένη σκέψη, τη μέθοδο. Στη σχέση σκοπού και μεθόδου πρωταρχικός είναι ο σκοπός της κοινωνικής χειραφέτησης, καθοριστική η διαλεκτική μέθοδος. Η άρνηση αυτής της λεπτής διάκρισης, της διαλεκτικής σχέσης Λόγου και μεθόδου, οδηγεί και μαρξίζοντες (θετικιστές και δομιστές) σε θεωρητικές ταχυδακτυλουργίες (Λ. Στρος).

Ο μαρξισμός ως ολιστική κοσμοθεωρία θεμελιώνεται τόσο σε (φυσικές και κοινωνικές) επιστήμες όσο και στην κοινωνική πράξη. Δεν είναι εξωϊστορικός, ούτε παγιωμένη μέθοδος σκέψης χωρίς αντιφάσεις, έχει επίγνωση του κοινωνικού του χαρακτήρα, του ιστορικού του ρόλου, όσο και των αντίστοιχών του περιορισμών. Η αντιπαλότητά του σε σχέση με άλλες φιλοσοφίες κοινωνικών επιστημών, γίνεται σε βάση *κοσμοθεωρητική* (οντολογία των επιστημών) *γνωσιοθεωρητική* (φιλοσοφία των επιστημών) και *μεθοδολογική* (επιστημολογία).

Από την άλλη, ο μυστικισμός «θα αναπαράγεται με νέες μορφές, όσο οι κοινωνικές συνθήκες θα συντηρούν τα σύννεφα σκόνης που καλύπτουν την κοινωνική πραγματικότητα» (Μπιτσάκης, 2009: 124). Ο αστικός ορθολογισμός με τον κυδαίο του υλισμό εισηγήθηκε την απάτη της επίλυσης των αντιθέσεων μέσω της τεχνοκρατικής ανάπτυξης της κοινωνίας. Ουσιαστικά, δεν μπόρεσε να ξεφύγει από το μυστικιστικό του θεμέλιο, τη δεσπόζουσα θρησκευτική του ιδεολογία. Ο μόνος εντέλει συνεπής υλισμός, ο μαρξισμός, είναι ο επιστημονικά θεμελιωμένος ορθολογισμός (Μπιτσάκης, 2009: 83), ο οποίος υπερβαίνει την τυπική αντίθεση ορθολογισμού-εμπειρισμού και υπερβαίνει τον εγκλωβισμό της νόησης στον εαυτό της, συνδέοντάς την με την κοινωνική πρακτική, δηλαδή εισάγοντας το κριτήριο της πρακτικής ως βασικό κριτήριο της αλήθειας (Μπιτσάκης, 2009: 154).

Εδώ πρέπει να επαναλάβουμε πως, όπως συμβαίνει με τους ζωντανούς οργανισμούς, Μύθος και Λόγος δεν είναι πάντα χωριστοί, αλλά συνυφαίνονται σαν ιστορικά μεταβαλλόμενα, ετεροβαρής υβριδική σχέση. Στη διαλεκτική σχέση *Μύθου* και *Λόγου*, ο Μύθος αποδυναμώνεται, εξορθολογίζεται, μετασχηματίζεται αρχικά σε θρησκεία, σε μυθική Ουτοπία ή θρύλο αργότερα, αποστεώνεται *σχεδόν* μέχρι εξαφάνισης, αίρεται μερικώς υπό το φως του ιστορικού Λόγου, μεταμορφώνεται σε ουτοπικό, καμουφλαρισμένο πόθο των ανθρώπων προς επίτευξη· και μόνο μ' αυτή την έννοια στο πλαίσιο δηλαδή του δίπολου Μύθου-Λόγου έως την οριστική, ιστορική άρση της αντίθεσης (με την πλήρη επικράτηση του μετασχηματισμένου Λόγου παράλληλα με την επιβίωση *πλευρών* του μύθου) μπορεί να θεωρηθεί πως ο Μύθος αποτέλεσε απαρχή της εξέλιξης της ανθρώπινης σκέψης και πολιτισμού και όχι ουσιοκρατικά και αυτόνομα, εκτός αυτού του διπόλου. Εύστοχα το διατυπώνει ο Π. Παυλίδης ως πέρασμα στην ιστορική του διαλεκτική εξέλιξη

(εμφάνιση-διαμόρφωση-ωρίμανση) «από το ιδεώδες-όραμα» στο «ιδεώδες – γνώση, στο ιδεώδες – πρόβλεψη, στο ιδεώδες - στρατηγική» (Παυλίδης, 2003: 132). Θα λέγαμε εν ολίγοις πως ο μύθος στην εξελικτική πορεία «εκλογίκευσής» του, στην πορεία υποχώρησής του μέσα στο υβρίδιο της αντιθετικής του σχέσης με το Λόγο, κινήθηκε από τις δοξασίες και τις παρα-μυθικές αφηγήσεις προς τους θρύλους και την ιστορία, χωρίς να γίνει ποτέ Ιστορία και Λογική, μιας και συχνά γίνονται αεξεχώριστοι αφού απαντώνται μύθοι εξίσου ορθολογικοί (με εσωτερική λογική συνοχή δηλαδή) όπως και ανορθολογικοί.

Εξετάζουμε επομένως την εξέλιξη του Μύθου σε Λόγο στη μετασχηματιστική μεταξύ τους σχέση και μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο, δηλαδή διαλεκτικά.

Ο ορθολογισμός, μηχανιστικός και θετικιστικός ακόμη στο ιστορικό πλαίσιο του Διαφωτισμού, υποβάλλει τα φαινόμενα (και τα πολιτισμικά, συμπεριλαμβανομένου του μύθου) στον έλεγχο της τυπικής λογικής. Στην πορεία μετασχηματισμού του σε διαλεκτική, η οποία προέκυψε περισσότερο σαν τομή παρά ως φυσική συνέχεια, αποτέλεσε προϋπόθεση, όρο της εμφάνισης της διαλεκτικής λογικής και του υλισμού, του μαρξισμού δηλαδή και δεν θα μπορούσε να υπερπηδηθεί με κανένα βουλοπισμικό άλμα από οποιαδήποτε μυθολογική, «εξορθολογισμένη» ή «φλεγόμενη» συνείδηση.

IV. Σύγχρονες αναβιώσεις του Μύθου

Με αυτή την έννοια, δεν αποτελεί πρόβλημα το να κατανοείται ο μύθος σαν μέρος στην σπείρα εξέλιξης του ανθρώπινου πολιτισμού και της φιλοσοφίας. Το πρόβλημα προέρχεται από τις αναβιώσεις του Μύθου, την ουσιοκρατική του πρόσληψη ως αυθύπαρκτης Ιδέας ή Ιδεώδους ο οποίος καλείται να αναβιώσει ώστε να εμπνεύσει και να

συμπαράσχει σε αφηρημένες ανιστορικές ιδέες, σε νέους αγώνες, σε μια νέα ηθική τάξη πραγμάτων κ.λπ. Η θεωρητικοποίηση αυτή καταλήγει, αναπόφευκτα ως αφηρημένη ιδεαλιστική σκέψη στο δογματισμό, με τον ίδιο τρόπο όπως καταλήγει και κάθε ιδεαλισμός (θρησκεία, Ουτοπία). Και όπως έχει δείξει και η ιστορία, ο πλέον σίγουρος δρόμος για τη Δυστοπία, είναι η απόπειρα εφαρμογής των «προκάτ», εγκεφαλικών, έξω από τη ζωή «θεωρητικών κατασκευών» των Ουτοπικών «προταγμάτων», απέναντι στα οποία ο μαρξισμός, ως ζωντανή αναπτυσσόμενη θεωρία και όχι «κλειστό σύστημα», κρατά κριτική στάση (βλ. Μαρξ, Κ. *Γράμμα στο Ρούγκε*).

Εδώ, μόνο υπαινικτικά να πούμε πως η διαδικασία υπέρβασης Ουτοπικών αυταπατών, που μπορεί να γεννούν οι καταβολές και η δυναμική κάποιας κοινωνίας, απαιτεί συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Η γέννηση τέτοιων αυταπατών, όταν δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις υπέρβασής τους, αποτελεί νομοτελειακή τάση εξέλιξης της διαδικασίας Μυθοποίησης και όχι κάποιο ατύχημα, επιλογή ή διαδικασία «άνωθεν» επιβολής. Ως τέτοια, ως κοινωνική διεργασία, όταν δεν ερμηνεύεται σωστά, είτε δαιμονοποιείται είτε μυθοποιείται, ή οικτρίζεται ή αποθεώνεται. Έτσι πρέπει να ερμηνεύσουμε και τα δυστοπικά φαινόμενα του εικοστού αιώνα, αλλιώς οι μυθολογικές-δαιμονολογικές ερμηνείες εντός του διπόλου «αποθέωση-αναθεματισμός» είναι αναπόφευκτες. Επιπλέον, προκειμένου να «σταθούν» θεωρητικά οι σύγχρονες μυθολογούσες, μεσαιανικές και ουτοπικές φωνές, προσπαθούν απεγνωσμένα να οικειοποιηθούν επιχειρήματα από την επιστήμη και το μαρξισμό, για να τα στραφούν τελικά ενάντιά τους.

Εδώ πρέπει να τονίσουμε πως συχνά, με αυθόρμητο και *αντιδιαλεκτικό* τρόπο, εξυμνούνται τρόποι και στάσεις κριτικής του παρόντος ενάντια μόνο σε «εξωτερικά» του γνωρίσματα (π.χ. ενάντια σε πολιτιστικά πρότυπα της καπι-

ταλιστικής πραγματικότητας) καταλήγοντας σε έναν στείρο *αντικομορμισμό* ο οποίος αμφισβητεί μαχητικά π.χ. τον «πολιτισμό της καθημερινότητας», έχοντας υιοθετήσει πλήρως όμως την κυρίαρχη λογική της καπιταλιστικής παραγωγής και εξουσίας. Αυτός ο πολύ συνηθισμένος πια στις μέρες μας *αντικομορμισμός* της ολοκληρωτικής αντιπαράθεσης μέχρις εσχάτων δεν αποτελεί παρά τυπικό *φορμαλισμό*. Ως *δογματικός φορμαλισμός*, ο *αντικομορμισμός* εύκολα υποκύπτει στο δίλημμα «*δαιμονοποίησης-μυθοποίησης*». Από την άλλη, ο *αντικομορμισμός* ως στάση εναντίωσης είναι συχνά κενός περιεχομένου, αποτελεί *αντιεπιστημονική, αντιδιαλεκτική ανάγνωση* όρων και *προϋποθέσεων ανατροπής* της κοινωνικής πραγματικότητας. Επιπλέον, έχει δώσει τα πλείστα όσα *παραδείγματα ατομικών τραγωδιών και ναυαγίων...*

Η *μυθολογική*, όπως και η *θρησκευτική* *συνείδηση*, ως *κατεξοχόν ανθρωπολογική αντίληψη* της *ανθρώπινης λύτρωσης*, δεν *προϋποθέτει* απλώς την *αδυναμία του ανθρώπου να αντιμετωπίσει* ένα *εξόχως εχθρικό φυσικό περιβάλλον* και μια *απροσπέλαστη κοινωνική πραγματικότητα*, αλλά *αντανακλά* και το *συμβιβασμό του με την αδυναμία αυτή*. Θεωρεί πως η *λύτρωση* μπορεί να *προέλθει* μόνο από την *εναπόθεση αυτής της ελπίδας* του σε μια *υπερφυσική πραγματικότητα*. Η *μυθολογική συνείδηση*, επομένως, ως *«απότοκη της κομφορμιστικής υποταγής του ανθρώπου στις φυσικές και κοινωνικές δυνάμεις που κυριαρχούν επάνω του, νοηματοδοτεί, καταξιώνει και καθαγιάζει αυτή την υποταγή»* (Παυλίδης, 2003: 121).

Κάπου εδώ ίσως θα πρέπει να αναζητήσουμε μία *πλευρά των αιτίων* της *συνήθους υποταγής* και *συμβιβασμού* με τη *νεοσυντηρητική κοινωνική πραγματικότητα των μυθολογούντων υπερεπαναστατών*, αφού η *βάση της κοινωνικοπολιτικής τους συγκρότησης* είναι *κατ' ουσίαν κομφορμιστική*, *ρέπει ασυνείδητα στην υποταγή* και το

συμβιβασμό απέναντι στην *«νυν και αεί» κυρίαρχη πραγματικότητα*.

Το *γνωστό χωρίο «ουκ επ' άρτω μόνο ζήσεται άνθρωπος»*, το οποίο στην *εκδοχή της μυθολογικής παραφιλολογίας* σημαίνει πως *χωρίς «παραμύθι»* δεν μπορεί να *υπάρξει χαρά στη ζωή*, είναι ο *βασικός καμβάς υπεράσπισης του υπερφυσικού Μύθου*. Ο *Νίτσε*, για παράδειγμα, *ισχυριζόταν* πως *στη θέση του θεού «που σκοτώσαμε»* *μπήκαν αφηρημένα σχήματα*: *πρόοδος, ηθική, δημοκρατία, σοσιαλισμός, εθνικισμός*. Οπότε το *αβίαστο συμπέρασμα*, που *βγαίνει για όσους γοπεύονται ή επικαλούνται* ρητά το *Μύθο*, είναι η *ανάγκη «επαναμάγευσης» του κόσμου*, δηλαδή μια *αόριστη επίκληση στην απεραντοσύνη του ανθρώπου για επανομηματοδότηση και ενοποίηση του κόσμου*. Γράφει, για παράδειγμα, ο *Κ. Παπαϊωάννου* στο βιβλίο του *Ο άνθρωπος κι ο ίσκιος του* (Εναλλακτικές εκδόσεις, 1995):

«...Από την *Αναγέννηση* και ύστερα, η *Δύση εξαφάνισε τους μύθους που ερμήνευαν τον άνθρωπο, τον εαυτό του και τη θέση του μέσα στο κόσμο στην ολότητα τους... Όσο περισσότερο η εκλογίκευση της κοινωνικής ζωής απογυμνώνει την ψυχική μας ζωή από κάθε μυθική ή θρησκευτική παρουσία, τόσο περισσότερο η ιστορία των θρησκειών, η ψυχολογία των μύθων, η φαινομενολογία της θρησκείας προσπαθούν να αναπληρώσουν το χάσμα που άνοιξε «ο θάνατος των θεών»».*

Εδώ υπάρχουν δύο *ζητήματα*: *Πρώτον*, η *«απομάγευση»* είναι *αποτέλεσμα της εδραίωσης του καπιταλισμού, του τεχνοκρατικού εξορθολογισμού, της συνεπιφερόμενης αλλοτρίωσης* και *ό,τι περιγράφει η μισή αλήθεια του Παπαϊωάννου είναι συμπύματα αλλοτρίωσης εξαιτίας της καπιταλιστικής κυριαρχίας*. Η *μεταφυσική (ιδεαλιστική-δογματική)* και *γι' αυτό συνήθως μεσσιανική-σκοταδιστική θεωρητικοποίηση* περί *μύθου* που *ακολουθεί (Μύθος)* *αντί της ιστορικοϋλιστικής ερμηνείας του μύθου* ως *ιστορικής βαθ-*

μίδας ανάπτυξης της κοινωνικής συνείδησης, θέλει στην πραγματικότητα να δικαιολογήσει το δικό της ουτοπισμό και τη φιλολογία περί αναγκαιότητας επιστροφής των μύθων. Οι μυστικιστές του είδους, εφόσον αδυνατούν να ερμηνεύσουν τον σύγχρονο κόσμο (καπιταλισμός, εκμετάλλευση, νέες παραγωγικές σχέσεις κ.λπ.), είναι φυσικό και επόμενο να ερμηνεύουν τον κόσμο με φαντασιοκοπίες και θρησκευτικούς μύθους (απώλεια του χαμένου παραδείσου) και όχι ερευνώντας τις αντιθέσεις της ανάπτυξης της κοινωνίας (εκμετάλλευση της εργασίας). Έτσι, αναπόφευκτα καταλήγουν να εισηγούνται μια νέα Ουτοπία επιστροφής στο χαμένο παράδεισο, μέσω ηθικοπλαστικών εκκλήσεων.

Με μαρξίζουσας φρασεολογίας δάμεια, η μυθολογούσα παραφιλολογία προσπαθεί να πείσει πως ο Μύθος δεν είναι ο προς άρση πόλος της αντίθεσης Μύθου-Λόγου, αλλά το απαραίτητο καρύκειο που θα νοστιμίσει τον άχαρο και άγευστο Λόγο, ενώ η πραγματική αντίθεση υφίσταται τάχα ανάμεσα στη μυθολογία και στο Μύθο. Ο διαχωρισμός για τους μυθολογούντες της σύγχρονης εποχής, Νίτσε-Παπαϊωάννου, έγκειται ανάμεσα στα ιδεολογικά-μυθολογικά δόγματα από τη μια και στο διδακτικό, ζωοποιοί, κινητοποιήσι Μύθο από την άλλη, δηλ. ανάμεσα στο δόγμα και την Ουτοπία.

Οπωσδήποτε, η απόπειρα κατανόησης της πορείας διαμόρφωσης οποιουδήποτε κοινωνικού φαινομένου ή συνείδησης δε σημαίνει αποστασιοποίηση από φαινόμενα σύγχρονων αναβιώσεων, κατανόηση δε σημαίνει απολογητική ή δικαιολογία. Παρ' ότι ο μυθικός τρόπος πρόσληψης της πραγματικότητας έως τη βαρβαρότητα ήταν αναπόφευκτα προ-επιστημονικός και διαισθητικός, η επιβίωσή του (μαγεία, θρησκείες) συνιστά σκοταδισμό.

Πρώτη, επομένως, παρατήρηση εδώ είναι πως ο μύθος αποτελεί αντιφατική εξέλιξη, αποτελεί ημιτελή άρση της «μη σκέψης», του ενστίκτου των πρώτων ανθρώπων: δηλαδή την εμφάνι-

ση κι επικράτηση του επίσης βάρβαρου Σάπιενς, (εμφάνιση της μυθολογικής συνείδησης πριν 2-3 εκατ. χρόνια) έναντι του Νεάντερταλ προ 70 εκατομμυρίων χρόνων με μνήμη, αισθήματα, ένστικτα και υποτυπώδη «γλώσσα». Χωρίζουν εκατομμύρια χρόνια εξέλιξης τη μυθολογική συνείδηση από την εννοιακή, μη εποπτική σκέψη, εξέλιξης κυρίως κοινωνικής μιας και βιολογικά ο άνθρωπος είναι ο ίδιος εδώ και 30-40 χιλιάδες χρόνια. (Μπιτσάκης, 2009: 143) Δεύτερον, η μυθολογική κριτική αποτελεί σε αναλογία με τη θρησκεία της οποίας αποτελεί προίμιο, σπαραγμό μπροστά στην ανυπερβλητή «κοιλιάδα των δακρύων» και ένα πρώιμο πλαίσιο «αρχών διαβίωσης», επομένως, αποτελεί κοινωνική, φιλοσοφική και πολιτισμική εξέλιξη στην εποχή του, αντιδραστική όμως αναβίωση κάθε επίκλησής του στην εποχή μας.

V. Υπερεπαναστατικά παραμύθια, μεταμοντέρνα ναουρίσματα και κοινωνική χειραφέτηση

Για τον αναρχομαρξιστή, επομένως, Μπένγιαμιν –οπαδό της πρότασης για Γενική Απεργία² του Σορέλ– ο σουρεαλισμός με όλα τα μαγικά και ελευθεριακά του χαρακτηριστικά, έχει μοναδικό και αναντικατάστατο ρόλο στο επαναστατικό κίνημα «για να κερδηθούν για την επανάσταση οι δυνάμεις της μέθης» (Μπένγιαμιν, 2013: 76). Ο ίδιος αναγνωρίζει βέβαια πως η «μεθυστική» αυτή αναρχική συνιστώσα δεν μπορεί να αντικαταστήσει τη μεθοδική και οργανωμένη προετοιμασία της επανάστασης. Παρ' όλα αυτά, ακόμα και αυτή η παραδοχή δεν αναιρεί τη δήλωση πως η κινούσα δύ-

2. Επισημαίνουμε εδώ την Γενική Απεργία (με κεφαλαία γράμματα, όπως η Επανάσταση), η οποία εφόσον δεν κατατίθεται ως ρεαλιστική πρόταση πάλης, δηλαδή υπό προϋποθέσεις, αλλά ως πάγια πρόταση σε κάθε συγκυρία, αποκτά εντέλει μια μυθική-υπερφυσική διάσταση.

ναμψ των επαναστατικών δυνάμεων εν προκειμένω μπορεί να είναι η «μέθη», η «κραυγή», το πάθος και πάει λέγοντας, οποιοσδήποτε ή οτιδήποτε άλλο τελικά, αρκεί να μην πρόκειται για συνειδητές δυνάμεις ή ενέργειες για την κατάργηση της εκμετάλλευσης της εργασίας. Η ορθολογική ανάλυση της βάσης συσπείρωσης αναθέτει καθήκον, είναι πράξη ευθύνης στην οποία, όπως και να το κάνουμε, ποιητική αδεία ή όχι, οι καλλιτεχνικές και κοινωνικές δυνάμεις της «μέθης» δεν μπορούν να την αναλάβουν. Ο Μύθος απευθύνεται στον ψυχισμό των ανθρώπων. Ο Σορέλ υποτιμώντας το διανοητικό στοιχείο αποδίδει αποκλειστικό ρόλο στα ένστικτα, στα συναισθήματα και στα πάθη των ανθρώπων.

Για τον Σορέλ, τα μεγάλα εθνικά, κοινωνικά και πολιτικά κινήματα που άλλαξαν τη ροή των ανθρώπινων κοινωνιών εμπνεύστηκαν από μύθους που αποτελούσαν έκφραση του ανθρώπινου ψυχισμού και όχι της ορθολογικής ανάλυσης. Η κριτική σκέψη δεν είναι ικανή να παρακινήσει τους ανθρώπους σε μεγάλους σχεδιασμούς για το μέλλον τους, σε μεγάλες εθνικές, κοινωνικές και πολιτικές αναστατώσεις. Για να μπορέσουν οι άνθρωποι να εκπληρώσουν το «διαφορετικό» και το «μεγάλο», είναι υποχρεωμένοι να περιφρονήσουν τον ορθολογισμό του 17ου και του 18ου αιώνα και να ριχτούν στη μάχη, έχοντας αφεθεί στις δονήσεις που προκαλούν τα ένστικτα, τα συναισθήματα και τα πάθη τους, του ανορθολογικού στοιχείου δηλαδή που δημιουργεί το μύθο. Αυτός όμως ο μύθος δεν ορίζεται πουθενά και με κανένα τρόπο και είναι αυτός ο οποίος, κατά τον Σορέλ, θα υποκινήσει το πάθος για το μεγαλειώδες. Και εδώ πρέπει να μας προβληματίσει η πανομοιότυπη προβληματική των οπαδών, της μεσαιωνικής κινηματικής βίας με αυτή των ναζί, περί του Μύθου και της μυθοποιητικής Αρχής – δηλαδή του Φύρερ ο οποίος είναι ο μόνος που μπορεί να γεννήσει τον απαραίτητο νέο Μύθο. Άλλωστε, είναι γνωστό το ιδεολογικό φλερτ και

η μεταπήδηση «μυθολογούντων» οπαδών και ηγετών της κινηματικής βίας, των ουκ έστιν αριθμός, προπολεμικά στο φασιστικό στρατόπεδο, καθώς Ροσόνι, Μπιάνκι, Ντε Αμπρί, Φαρινάτσι και άλλοι σορελικοί «επαναστάτες» προσχώρησαν μαζικά στο φασιστικό κόμμα, οργανώνοντας τα φασιστικά συνδικάτα (Πουλαντζάς, 2006: 233). Γράφει ο Στ. Κωνσταντακόπουλος σχετικά με το μύθο:

«Ο μύθος, αντίθετα, δεν μπορεί να καταμνησθεί σε σαφείς ιδέες, είναι ένας μονόλιθος, ένα αδιαίρετο όλο και τούτο γιατί αποτελεί έκφραση “της δραστηριότητας, των συναισθημάτων και των ιδεών των λαϊκών μαζών που προετοιμάζονται να ριχτούν σε μια αποφασιστική μάχη· δεν συνιστά περιγραφή των πραγμάτων, αλλά έκφραση των θελήσεων”... Στο μύθο πιστεύεις ή δεν πιστεύεις, μετέχεις στη δράση που επιτάσσει ή δεν μετέχεις· σε καμμία περίπτωση δεν μπορείς να τον μελετήσεις».

(Κωνσταντακόπουλος, 1996: 176-177)

Για τον Σορέλ οι ιδέες και οι θεωρίες δεν μπορούν να καθοδηγήσουν το προλεταριάτο στον αγώνα του ενάντια στην αστική τάξη. Κινητήριο δύναμη κάθε δράσης είναι οι εικόνες που προσφέρει ο μύθος. Η παθιασμένη και φλύαρνη θηλολογία του Σορέλ διατρέχει όλη του τη σκέψη, μιας και το ζητούμενο για τον ίδιο είναι η «ηθική αναγέννηση της κοινωνίας». Αποτελεί το αντίσωμα που θα αντισταθεί στις ξένοιαστες, φιλήσυχες, πδονιστικές συνήθειες του πολιτισμού και θα επαναφέρει όλα εκείνα τα απαραίτητα ηρωικά στοιχεία, τα στοιχεία της αυτοθυσίας, της αλληλεγγύης και του ενθουσιασμού, για να αγγίξει ο πολιτισμός το ηθικό απόλυτο! Χωρίς το μύθο καμία δράση που έχει ως στόχο το ηθικό απόλυτο δεν είναι δυνατή (Κωνσταντακόπουλος, 1996: 182).

Απαντάται συχνά πλέον στις μέρες μας η μεταμοντέρνα –αγνωστικιστική κι αντιεπιστημονική– άποψη για το μύθο, πως το ζήτημα δεν είναι η

ανορθολογική του βάση, αλλά το κατά πόσο επιτελεί το ρόλο του, τη μυθολογική νοηματοδότηση του κόσμου, την επιτυχή τοποθέτηση του ατόμου σε αυτόν, ασχέτως αν πρόκειται για αλήθεια ή ψέμα. Αρκεί οι μύθοι να είναι εύληπτοι (όπως στην περίπτωση του χριστιανισμού που έγραψε ιστορία χωρίς κάποια ιστορική απόδειξη), να «διευκολύνουν την αποδοχή και τα γεγονότα της ζωής», να «παρέχουν μια αίσθηση του εαυτού», να νοηματοδοτούν κάτι που δεν μπορούν να προσφέρουν «η ψυχρή, επιστημονική και τεχνολογική σκέψη», να παίζουν ρόλο συνεκτικό μεταξύ ανθρώπων «και να δημιουργούν κοινωνίες» (Barner-Barry & Hody, *Soviet Marxism-Leninism as mythology, Political Psychology*, 15, No 4, 1994, σ. 613-615). Με αυτή την έννοια, έχουμε και τους *πολιτικούς μύθους*, ιστορίες που αποτελούν συχνά ανασκευή του παρελθόντος ή και του παρόντος, για τον επικαταρισμό του επιδιωκόμενου μέλλοντος.

Κατά την επίσης προβληματική-λειτούργιστική προσέγγιση (Malinowski), η οποία, παρ' ότι αποφεύγει τον κυνισμό των θετικιστών και προσεγγίζει έξυπνα το θέμα, χωρίς όμως να δίνει προοπτική ξεμένει στου δρόμου τα μισά, το ζητούμενο δεν είναι η απομυθοποίηση των θρησκειών ή του μύθου, αλλά η «αποειδωλοποίηση» τους, ο αποδογματισμός τους. Αρκεί η προσέγγιση να «αποδίδει», να επιτρέπει τον «κόσμο να γυρίζει» χωρίς ιδιαίτερα, ακραία προβλήματα... Εξάλλου, «όλοι οι άνθρωποι αποδέχονται μύθους γύρω από τον εαυτό τους και τον κόσμο, αλλά συνήθως δεν τα αποκαλούν μύθο ή ακόμη δεν τα αναγνωρίζουν καν ως μύθους». Οπότε κάθε κριτική περισσεύει, εφόσον οι μύθοι βοηθούν τους ανθρώπους να βρουν τη θέση τους στον κόσμο.

Εξίσου προβληματικές είναι οι δομιστικές (Levi-Strauss, *Άγρια Σκέψη*) περί Μύθου, οι οποίες προσπερνάνε τον ανορθολογικό του πυρήνα και αρκούνται στη διαπίστωση ότι παίζουν τον συνεκτικό τους ρόλο στην κοινωνία (Κυριακίδου: 2013, 344), ενώ η μη

αξιολογική, μη ερμηνευτική δομιστική άποψη αναζητά κάποια δεδομένη – εκτός ιστορίας και κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων– φύση και δομή της ανθρώπινης σκέψης και γι' αυτό το πιο πρόσφορο πεδίο μελέτης του μύθου είναι η «αμόλυπτη» άγρια σκέψη (Κυριακίδου, 2013: 338-339, 371).

Όπως συμπεραίνει και ο Κασίρερ, σε εποχές οξείας οικονομικής και κοινωνικής κρίσης, αναβιώνουν οι ανορθολογικοί Μύθοι που υπόσχονται ψεύτικες σωτηρίες μέσα από τη διάλυση του έλλογου υποκειμένου. Οι μύθοι αυτοί αποτελούν θανάσιμη απειλή για την ελευθερία και τον πολιτισμό (Κασίρερ, 1991: 408). Το γεγονός της αντίθεσης Μύθου - Λόγου, σημαίνει ανεπαρκή διαλεκτική άρση του Μύθου, εισέτι μη άρση της αντίθεσης, αδύναμο ακόμα Λόγο. Από την άλλη βέβαια, μια «μυθολογία της ιδεολογίας», ένας μηχανιστικός δικασμός Μύθου και Λόγου – ενός θετικιστικού Λόγου– όπου ο Μύθος κατηγορείται για ανορθολογισμό και ο Λόγος συνιστά την πανάκεια, κατά βάση, υπέρβασης –όχι διαλεκτικής άρσης– των αντιθέσεων, οδηγεί στη μυθολογία του επιστημονισμού.

Για το σημαντικό Έλληνα μαρξιστή Α. Μπαγιώνα, εξωλογική είναι και η συνείδηση η οποία ενσκήπτει σε περιόδους κρίσης, όπως το τέλος της Αρχαιότητας ή το τέλος του Μεσαίωνα και η οποία εκφράζει τη *δίψα των καταπιεσμένων στρωμάτων για κοινωνική αλλαγή, την ανυπομονησία τους να απαλλαγούν από την κατάσταση που βιώνουν και την αδυναμία τους να προσδώσουν σ' αυτά τα συναισθήματα μια λογική έκφραση και διέξοδο, εξαιτίας μορφωτικής, πολιτικής αδυναμίας*.

«Στον εξωλογικό αυτό στοχασμό μπορεί να ενταχθεί η ουτοπική σκέψη και ο αναρχισμός του δέκατου ένατου αιώνα. Ο στοχασμός αυτός μπορεί να θεωρηθεί σαν μια φανταστική ή συγκινησιακή σύλληψη μιας αντικειμενικής ιστορικής ανάγκης. Η σύλληψη αυτή προετοιμάζει την ορθολογική συνείδηση που αναπτύσσεται για την εποχή τους κοινωνικές κατηγορίες, όταν έχουν τη δυνατότητα και παίρ-

νουν την ευθύνη να πραγματοποιήσουν τις αναπόφευκτες ιστορικές αλλαγές».

(Μπαγιώνας, 1974: 310-311)

Ομοίως και η σχολή της Φρανκφούρτης προεκτείνει στη σύγχρονη εποχή την αναρχική συλλογιστική, η οποία θεωρεί την αμφισβήτηση σαν την πιο σημαντική λειτουργία της νόησης και της συνείδησης, δεν συνειδητοποιεί την κοινωνική της λειτουργία, μεταβάλλοντας έτσι την αμφισβήτηση σε ένα είδος μεταφυσικής ουσίας με υπερϊστορικές διαστάσεις. Ο εξωλογικός χαρακτήρας της σχολής της Φρανκφούρτης, οδηγεί στην «αυτογνωσία», αναγνωρίζει την «υπερβατική διάσταση του ανθρώπου» και θα ήταν δυνατό να συγκριθεί με τον εξωλογικό χαρακτήρα και τις ουτοπικές τάσεις ορισμένων χιλιαστικών αιρέσεων του δυτικού Μεσαίωνα (Μπαγιώνας, 1974: 315-316).

Η γλώσσα είναι εργαλείο σκέψης και κατανόησης. Μερικές φορές λειτουργεί αποκαλυπτικά. Όσοι οδηγήθηκαν στον αγνωστικισμό, όσοι βιάστηκαν να αποποιηθούν τη δυνατότητα προσέγγισης της αλήθειας και της επιστημονικής γνώσης οδηγήθηκαν στην από-γνωση και από κει στην παρά-νοια,

στην απελπισία και στη θρησκευτική καταφυγή. Η πραγματικότητα βοά.

Για τη φιλολογική προσέγγιση, η αμφισβήτηση του Μύθου από το Λόγο και η μη ολοκληρωμένη άρση της αντίθεσης, αυτό το ανεπίλυτο δράμα επιφέρει το διχασμό του ανθρώπου και την Τραγωδία· όπως παρατηρεί ο W. Nestle «η τραγωδία γεννιέται όταν αρχίζει κανείς να κοιτά το μύθο με τα μάτια του πολίτη» (Κυριακίδου, 2013:257)· με άλλα λόγια, η τραγωδία γεννιέται ακριβώς από το ανεπαρκές ξεπέραςμα, την ανολοκλήρωτη ακόμα προσπάθεια υπέρβασης της οπισθοδρομικής μυθολογικής συνείδησης από την αμφισβητούμενη ακόμη ηγεμονία του σύγχρονου Λόγου, δηλαδή την ανολοκλήρωτη προσπάθεια του κοινωνικού ανθρώπου να ορίσει τη μοίρα του, τη μη διαλεκτική άρση της σχέσης φυσικού-κοινωνικού, την υπαγωγή ακόμη του ανθρώπου στο φυσικό-εθιμοκρατικό δίκαιο κ.λπ. Παραφράζοντας την παραπάνω ρήση, θα λέγαμε πως η τραγωδία, ειδικότερα για το εργατικό κίνημα, αρχίζει όταν κάποιος κοιτά τη σύγχρονη εποχή όχι με τα μάτια του παιδαγωγού-μαιευτήρα της νέας εποχής της κοινωνικής χειραφέτησης, αλλά με αυτά του κομπογιαννίτη γητευτή. **†**

Δελγιώργη, Α. (2011), *Φιλοσοφία των Κοινωνικών Επιστημών*, Θεσσαλονίκη, Ζήτης.
Ένγκελς, Φρ. (1988), *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
Κασίρερ, Ε. (1991), *Ο μύθος του Κράτους*, Αθήνα, Γνώση.
Κονδύλης, Π. (2004), *Ορθολογισμός και ανορθολογισμός, στο Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός τ.Α', δ' έκδ.*, Αθήνα, Θεμέλιο, σ. 47-54. http://antikleidi.com/2016/06/25/kondilis_orthologismos/.
Κορδάτος, Γ. (1973), *Αρχαίες θρησκείες και Χριστιανισμός*, Αθήνα, Μπουκουμάνης.
Κυριακίδου-Νέστορος, Α. (2013), *Η ερμηνεία των μύθων*

από την αρχαιότητα ως σήμερα, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, στο Συλλογικό (Τσάτσος, Κακριδής, Κυριακίδου-Νέστορος), *Ελληνική Μυθολογία, Εισαγωγή Ανάλυση και Ερμηνεία του Ελληνικού Μύθου*, τ. Α', Αθήνα, ΤΟ ΒΗΜΑ.
Κωνσταντακόπουλος, Στ. (1996), *Μύθος και Βία στη σκέψη του Ζωρζ Σορέλ*, περιοδικό ΛΕΒΙΑΘΑΝ, τ. 16.
Μακρής, Σπ. (2013), *Μύθος-Μυθολογία: Ετυμολογία της λέξης μύθος* https://www.diadrastika.com/2013/06/blog-post_721-6.html.
Μαρξ, Κ. (1963), *Το Κεφάλαιο*, τ.Α', Αθήνα, Μόρφωση.
Μπαγιώνας, Α. (1974), *Η ιστορικότητα της συνείδησης στη Φιλοσοφία του Γαλλικού Διαφωτισμού*, Θεσσαλονίκη, Ολκός.

Μπένγιαμιν, Β. (2013), *Για το έργο τέχνης. Τρία δοκίμια*, Αθήνα, Πλέθρον.
Μπιτσάκης, Ε. (2009), *Από την πυρά στον άμβωνα*, Αθήνα, Τόπος.
Παυλίδης, Π. (2003) «Κοινωνικό ιδεώδες: μεταξύ θρησκείας και επιστήμης», περ. ΟΥΤΟΠΙΑ, τ. 55, σελ. 119-137, Αθήνα.
Πουλιαντζής, Ν. (2006), *«Φασισμός και Δικτατορία – Η 3η Διεθνής αντιμετώπιση στον φασισμό»*, Αθήνα, Θεμέλιο.
Τσάτσος, Κ. (2013), *Η έννοια του μύθου*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, στο Συλλογικό (Τσάτσος, Κακριδής, Κυριακίδου-Νέστορος) *Ελληνική Μυθολογία, Εισαγωγή Ανάλυση και Ερμηνεία του Ελληνικού Μύθου*, τ. Α', Αθήνα, ΤΟ ΒΗΜΑ.